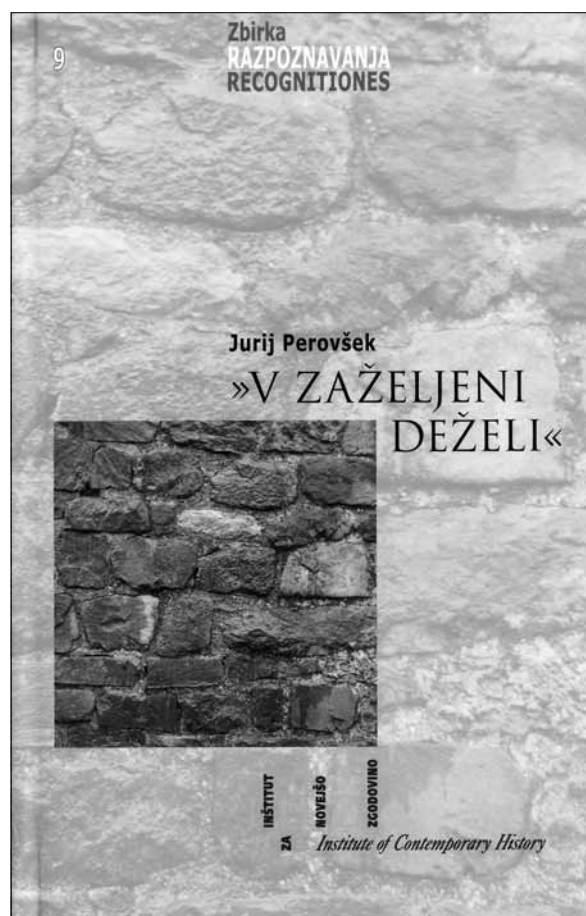

V zaželjeni deželi?

Jurij Perovšek, »V zaželjeni deželi«. Slovenska izkušnja s Kraljevino SHS / Jugoslavijo 1918-1941. Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino, 2009. 314 strani. (Zbirka Razpoznavanja / Recognitiones ; 9)

Vse od razpada nekdanje jugoslovanske države v letu 1991 (in pravzaprav že pred tem) se tako historiografija kot politika in družba spopadata z iskanjem odgovora na vprašanje, ali je Jugoslavija zares bila tista nujna in potrebna državna tvorba ali je nudila primeren državnopravni okvir za slovenske narodno-emancipacijske težnje, skratka, ali je dejansko bila slovenska zaželjena dežela. Jo lahko imenujemo južnoslovanski eldorado, kjer bo (in je bilo) mogoče končno zaživeti v miru, prosto utesnjenosti spon avstro-ogrske ječe narodov, in izkoristiti vse svoje potenciale ter se pod varnim okriljem Slave predajati sadom neizbežnega napredka? Ali jo, po drugi strani, raje označimo kot centralistično in izkoriščevalsko tvorbo, zaviralno pridnega slovenskega kmeta in delavca, notranje sprt sod smodnika, za katerega so antropologi že davno dokazali, da je nagnjen k barbarstvu, za rotništvo in spletkarstvu? Omenjena vprašanja seveda še dodatno zaplete dejstvo, da Jugoslavija ni bila le ena, da sta bili dve. Tista druga, Titova, o kateri bojda vsakdo vse ve (najbrž gre za edino preteklo državno tvorbo, za katero bi znal povprečni slovenski državljani naštetih prav vse politične stranke (ali zveze), ki so v njej delovale), in tista prva, Karađorđevićeva monarhija, ki pa je vendarle manj »znana«. Kako je torej z (ne)zaželjenostjo vsake od obeh?

Nedvomno veliko »mitskih« vprašanj, toda temu navkljub lahko trdimo, da nam vsota vseh zgodovinsko-pisnih raziskav danes ponuja zadovoljive odgovore nanje. To še zlasti velja za prvo jugoslovansko državo, ki je bila v zadnjem času deležna opazne raziskovalne pozornosti. Prav zadovoljni smo zato lahko, da se je eden najplodovitejših piscev in najnatančnejših raziskovalcev prve Jugo-

slavije odločil omenjeno znanstveno-raziskovalno vsoto dejansko »izračunati« in jo v strnjeni obliki prepričljivo predstaviti. Dr. Jurij Perovšek, znanstveni svetnik z Inštituta za novejšo zgodovino, je namreč nedolgo nazaj celovito zaokrožil izsledke lastnih raziskav in raziskav kolegov ter jih izdal v monografiji s pomenljivim naslovom »V zaželjeni deželi«. Zanj si je domiselno sposodil naslov daljšega članka Frana Šukljeta iz leta 1918, v katerem je slednji razmišljal o bodoči jugoslovanski državi. Perovšek je naslov seveda opremil z narekovaji, ki pa jih lahko razumemo tudi kot vprašaj. Torej, še enkrat: V zaželjeni deželi? Knjiga skozi 10 poglavij ponuja interpretativno in faktografsko prepričljiv odgovor, saj, kot pravi avtor, nedvomno poglobi »spoznanja o temeljnih problemskih vsebinah, ki so odločno opredelile zgodovino in ravnanje jugoslovanskih Slovencev v času med svetovnima vojnama.«

Delo je avtor konceptualno razdelil na dva dela. V prvem (Slovenci in nastanek Kraljevine SHS) sistematično razčlenjuje položaj in dogajanje po razpadu habsburške monarhije. Časovno

ga zamejujeta čas od poletja 1918 do poletja 1921, problemsko pa (po avtorju) štiri ključna vprašanja, obravnavana v prav toliko poglavjih: Vprašanje državnopravnega in upravnopolitičnega razvoja Slovenije do sprejetja ustave leta 1921, slovenski pogledi na vprašanje oboroženih sil, vprašanje boja za meje in, v tem kontekstu, vprašanje priključitve Prekmurja h Kraljevini SHS. Če strnemo, vprašanja oblikovanja nove države – »zaželjene dežele«.

Perovšek nas v vsakem od naštetih poglavij s svojimi (zmerom bogato argumentiranimi) ugotovitvami brez zadržkov prepriča. V podrobni analizi državnopravnega razvoja slovenskega ozemlja v vihravih časih preloma drugega in tretjega desetletja 20. stoletja tako utemelji jasno interpretacijo, po kateri je slovensko prebivalstvo po odhodu iz Avstrije v novembru leta 1918 doseglo državno-pravno samostojnost, a se ta nato, po oblikovanju Kraljevine SHS 1. decembra 1918, ni ohranila. Pri tem vnovič posebej pretrese značaj novembrske Države SHS (Perovšek je namreč največji poznavalec omenjene državne tvorbe). Glede na položaj in vlogo tedanje Narodne vlade v Ljubljani, njeno relacijo do vrhovnega organa oblasti v državi Narodnega Vijeća, njeno formalno in stvarno moč, kot tudi upošteva »parlamentarni« značaj slovenskega predstavniškega telesa Narodnega sveta, Perovšek potrjuje tezo, da je omenjena država imela konfederalno obliko, kjer je ljubljanska vlada samostojno upravljala slovensko ozemlje. Po nastanku Kraljevine SHS je nato bila oblikovana Deželna vlada, a ni bila več neodvisna, še manj suverena. Kmalu po sprejetju ustave junija 1921 pa je bila še ta odpravljena, saj je bil tedaj dokončno uveljavljen »skrajno domišljen centralistični državni sistem, ki je, obenem z uzakonitvijo nacionalnega unitarizma, Slovence postavil pred temeljno eksistencialno razpotje«. Začrtan je bil okvir, znotraj katerega je nato bolj ali manj uspešno manevrirala slovenska politika vse do konca prve Jugoslavije.

Toda kljub zapiranju centralističnega obročja avtor upravičeno »najde« in predstavi področje, kjer so se vendarle lahko dejavno izrazila slovenska »državnotvorna prizadevanja« - pri vprašanju bodočih meja države z Avstrijo, Italijo in Madžarsko. Slednje so seveda risali na pariški mirovni konferenci, na kateri je sodelovala tudi jugoslovanska delegacija. Med njenimi izvedenci je po Perovškovem mnenju »izstopal« specialist za Koroško dr.

Lambert Ehrlich. Njegovo delovanje nam predstavi v širšem kontekstu in skozenj natančno prikaže oblikovanje severne meje Kraljevine SHS, ki je v naravi enaka današnji severni meji Republike Slovenije. Mejno problematiko avtor »dopolni« še s posebnim poglavjem o priključitvi Prekmurja k prvi Jugoslaviji, s čimer velikokrat spregledano območje poudarjeno vključi v kranjskocentrični zgodovinske horizont. Prvi del knjige Perovšek zaokroži z nadvse zanimivim »bonusom« - s predstavitvijo odnosa slovenske politike do oboroženih sil. Prav skozi to poglavje se bralcu najbrž najbolj nazorno odpre vsa večplastnost tedanjega časa, časa oblikovanja države.

Drugi vsebinski sklop Perovšek začne z analizo vidovdanske ustave, s poglavjem, ki pravzaprav tvori vezni člen med prvim in drugim delom knjige. Že z ugotovitvami o ustavi je namreč nakazano eno od osrednjih torišč drugega dela – nacionalno vprašanje. Avtor ga posebej pretrese v dvajsetih letih, v času funkcioniranja vidovdanskega parlamentarizma, in v tridesetih letih, v času po uveljavitvi diktature kralja Aleksandra in nove, oktroirane ustave. Slovenska politika se je v obeh obdobjih srečevala s podobno temeljno dilemo: ali pristati na »utopitev« v namišljenem jugoslovanskem narodu ali si prizadevati za lastno »nacionalno državnost« v federativno preoblikovani Jugoslaviji. Najmočnejša slovenska politična stranka SLS (in posledično večina prebivalstva) se je opredelila za avtonomistično-federalistično stališče, ki pa v državno-pravnem smislu ni bilo nikdar realizirano. Toda Perovšek ob tem upravičeno opozarja, da je navkljub obstoječi ureditvi SLS v praksi uspela uresničiti nekatere dele svojega avtonomističnega programa.

Tudi brez formalne podlage je tako slovenska politika velikokrat v posameznih segmentih upravljala slovensko ozemlje samostojno. Ob tem se seveda poraja vprašanje, kako in na podlagi katerih idejnih izhodišč. Avtor zato temeljito analizira tudi tedanje idejnopolitične in socialnogospodarske nazore meščanske politike (zgolj meščanske zato, ker je slednja bila edini realni politični dejavnik), s čimer bralcu ustvari precej popoln vtis o tedanji politični stvarnosti.

Skrbni Perovškovi analizi ob koncu sledi »rekapitulacija«, vsebovana v dveh poglavjih – »splošnem« in »posebnem«. V prvem, s pomenljivim

naslovom »Mit in resničnost prve jugoslovanske države«, pretrese vsa področja »družbenega«, ovrže mite in, opirajoč na analize poprejšnjih poglavij, sklene z na videz suho, a temeljno mislijo: v prvi Jugoslaviji je bila oblikovana »dovolj čvrsta narodnoemancipacijska podlaga, na podlagi katere so lahko Slovenci, obenem z dejanji dokazano narodnoosvobodilno voljo in vojaško sposobnostjo v drugi svetovni vojni, pričeli samozavestno živeti svojo naslednjo jugoslovansko izkušnjo.« V zadnjem (biografskem) poglavju avtor oriše dotlej analizirana vprašanja »zaželjene dežele« še skozi portret Antona Korošca, osrednjega slovenskega politika prve Jugoslavije, ki je pomembno sooblikoval beograjski »čaršijski« politični milje. Po eni strani si Korošec v tovrstni monografiji »zasluži« posebno mesto, po drugi strani pa lahko bralec skozi Koroščevo politično misel in dejavnost pridobi še dodatno obogaten vpogled v vprašanja takratne države.

Perovškovo delo je izšlo v zbirki Inštituta za novejšo zgodovino Razpoznavanja / Recognitiones kot (že) deveta knjiga. Impresivna bera, sploh upoštevaje aktualne trende znanostne politike. Pleme zgodovinarjev, ki piše tudi knjige, na Slovenskem očitno še ni izumrlo. Seveda je samoumevno, da poleg obeh osrednjih vsebinskih enot znanstvena monografija vsebuje tudi razlagalni uvod, povzetek (v slovenščini in angleščini), temeljit seznam virov in literature ter imensko kazalo.

Omenimo še, da se knjiga precej posveča nacionalni problematiki, »zmagoviti temi« slovenskega zgodovinopisja, kakor je hudomušno zapisal eden vodilnih slovenskih socialnih zgodovinarjev mlajše generacije, toda ob tem velja poudariti, da ta ne le, da ni izčrpana, ob številnih parcialnih in nedvomno kvalitetnih študijah manjka sumarno rešeto, ki bi v nekoliko bolj zaokroženi jasnosti podalo glavne ugotovitve. Perovškovim ugotovitvam težko nasprotujemo, metodološko-analitičnim orodjem ravno tako ne. Knjiga tako bo (in je že) gotovo močno orožje v argumentacijskem boju ne le zgodovinarjev, marveč tudi ostalih strokovnjakov, ki se sprašujejo, ali je tista pradavna balkanska tvorba bila zaželjena dežela, ki je izpolnjevala večino slovenskih pričakovanj.

Jure Gašparič